

УДК 343.44

Д.А. МОРКВІН, Харківський національний університет внутрішніх справ

ЖИТЛО ТА ІНШЕ ВОЛОДІННЯ ЯК ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ ПРИ ПОРУШЕННІ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА

Ключові слова: предмет злочину, житло, інше володіння, недоторканість, приватне життя

Одним із напрямів діяльності правоохоронних органів, що потребує постійного удосконалення та моніторингу, є захист людини (особи) від втручання в її приватне (особисте) життя, частиною якого є забезпечення недоторканості житла. Актуальність розробки питань, пов'язаних з протидією посяганням на недоторканність житла, підтверджується як підвищенням ролі особистості у суспільному житті, так і наявністю суперечностей у правозастосуванні через відсутність чітких роз'яснень і єдності наукових поглядів щодо віднесення певного майна до предмета злочину при порушенні недоторканості житла. Саме наявність певного предмету (житло або інше володіння), з характерними лише для нього особливостями, дає підстави для вирішення питання про правильну кваліфікацію вчиненого. Як цілком обґрунтовано вказує В.Я. Тацій, предметом злочину слід вважати будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність в діях особи ознак конкретного складу злочину [1, с.47].

Питання кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла розглядалися П.П. Андрушком, І.М. Гальперінім, Ю.М. Жмур, В.Т. Маляренком, П.І. Салієм та іншими вченими. Разом із цим, в дослідженні питань кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла окремі проблеми кримінально-правової характеристики складу злочину та кваліфікації вчиненого залишаються актуальними й сьогодні. Тому метою роботи є аналіз чинного кримінального

законодавства, міжнародних актів і наукових поглядів вчених стосовно визначення змісту та обсягу понять «житло» та «інше володіння особи», що є предметом порушення недоторканності житла. Новизна статті полягає в авторському кримінально-правовому визначенні понять «житло» та «інше володіння», що спирається на міжнародні стандарти у сфері захисту приватного життя.

Кримінально-правова охорона недоторканості житла від протиправних посягань ґрунтується одночасно як на нормах Конституції України: «Кожен має право на житло» (ст.47), «Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду» (ч.2 ст.30), включаючи виключення «у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку» (ч.3 ст.30), так і на положеннях міжнародних правових актів. При цьому, якщо у Конституції України мова фактично йде про право на «непроникнення» до житла, міжнародне право ставить право на недоторканість житла на одну ланку з іншими сферами приватності (прайвесі): сімейного і особистого життя, таємниці кореспонденції тощо.

Так, ст.12 Загальної Декларації прав людини, прийнятої і проголошеної резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 року задекларовано, що «Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань» [2]. Стаття 8 (Право на повагу до приватного і сімейного життя) Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р. вказує, що «Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого

житла і кореспонденції (ч.1). Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб (ч.2)» [3].

Така ж ситуація спостерігається й у положеннях ст.17 Міжнародного Пакту про громадянські і політичні права, який було прийнято Генеральною Асамблеєю ООН 16.12.1966 року та ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148–VIII від 19.10.1973 року: «Ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла або таємниці його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь репутацію (ч.1). Кожна людина має право на захист закону від такого втручання чи таких посягань (ч.2)» [4].

Виходячи з положень міжнародних документів, можна зробити висновок, що право на недоторканість житла фактично являє собою окремий випадок недоторканості приватного життя та поширюється на усі місця (приміщення, території тощо), де особа перебуває протягом більш-менш тривалого часу.

Слід зазначити, що указані положення, поряд з нормами інших міжнародних актів, надали підстави В.О. Серьогіну зробити висновок, що поняття недоторканності корелює з відповідними аспектами і етапами приватності (прайвесі): стосовно інформаційного прайвесі недоторканність означає неприпустимість будь-якої інформаційної діяльності (збирання, зберігання, поширення, використання) щодо персональних даних без згоди особи, якої вони стосуються. Стосовно фізичного прайвесі недоторканність означає заборону необґрунтованих тілесних (тактильних) контактів, заборону порушувати «особистий простір» (інтимна зона – 0–0,45 м, особиста зона – 0,45–

1,2 м) без згоди особи, право на житлову площу в квартирі чи гуртожитку не менше мінімального розміру тощо [5, с.97]. Автор зазначає, що у будь-якому разі йдеться про можливість особи утримувати під повним контролем (фізичним, психологічним, інформаційним тощо) сферу свого приватного життя, самостійно визначати власну модель поведінки у цій сфері, а також встановлювати режим поведінки у ній для інших осіб [5, с.97].

Саме з цих позицій, на наш погляд, слід виходити, здійснюючи характеристику предмета при розгляді питання про кримінальну відповідальність за порушення недоторканості житла, не зводячи його до конкретного місця – будівлі чи приміщення. Тобто, порушення недоторканості житла чи іншого володіння має місце у тих випадках, коли особа, незаконно порушуючи заборону шляхом проникнення в житло чи інше володіння, тим самим посягає на недоторканість приватного життя. І навпаки, коли від такого діяння «приватності» особи шкода не завдається чи не створюється загроза втручання в приватне життя, склад злочину буде відсутній (наприклад, проникнення з метою крадіжки чи іншого злочину до приміщення, що тривалий час не використовується власником). У зв'язку з цим, на наш погляд, не можна проводити паралель між порушенням недоторканості житла (іншого володіння особи) та крадіжкою, поєднаною з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище (ч.3 ст.185 КК України) або незаконним заволодінням транспортним засобом з проникненням у приміщення чи інше сховище (ч.2 ст.289 КК України) і використовувати для тлумачення терміну «житло» лише положення абз.5 п.22 постанови Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності», де вказано, що «під житлом потрібно розуміти приміщення, призначене для постійного або тимчасового проживання людей (будинки, квартири, дачі, номери в готелі тощо). До житла прирівнюються також ті його частини, в яких може зберігатися майно (балкон, веранда, комора тощо), за

винятком господарських приміщень, не пов'язаних безпосередньо з житлом (гараж, сарай тощо)» [6]. Посилення відповідальності за «проникнення» у вказані приміщення для вчинення злочину, на наш погляд, відбувається у зв'язку з тим, що для винної особи в даних випадках характерна підвищена небезпека: особа обирає більш небезпечний спосіб вчинення злочину, що додатково супроводжується підшукуванням засобів та знарядь вчинення злочину, подоланням перешкод тощо.

Слід наголосити, що у вказаному роз'ясненні відбувається звуження терміну «житло чи інше володіння особи», що негативно відбивається на правозастосовній практиці в частині доведення порушення недоторканості житла чи іншого володіння особи.

Ураховуючи наявну позицію судових органів у відношенні тлумачення термінів, у теорії кримінального права було висловлено досить велику кількість думок щодо визначення поняття «житло» чи «інше володіння».

О. Коваленко вказує, що визначення поняття «житло» тотожне визначенню поняття «житлове приміщення», що містилося у ст.6 Житлового кодексу УРСР та означає приміщення, призначене для постійного проживання людей (приватний будинок, квартира, кімната в готелі або гуртожитку), разом із його складовими частинами (верандами, балконами, коморами тощо), у свою чергу приміщення для тимчасового проживання (дача, садовий будинок, трейлер) або такі, що приєднані до житла і таким чином утворюють складову його частину (самовільно споруджені балкони, веранди, перегородки, тощо) слід відносити до «іншого володіння» [7, с. 92].

Практично аналогічну думку щодо віднесення житла до житлового фонду підтримує Є.О. Мічурін, який визначає житло як квартири багатоквартирних будинків, одноквартирні будинки, кімнати в квартирах одноквартирних будинків та інші приміщення, що придатні для постійного чи тимчасового проживання осіб і які є завершеним будівництвом та віднесені в законному порядку до житлового фонду [8, с.17].

На думку М.І. Хавронюка, забороненим є незаконне проникнення до будь-якого приміщення, в якому тимчасово проживають групи людей (казарми і кубрики військовослужбовців, палати в лікарнях, келії в монастирях, кімнати в дитячих будинках тощо), незаконне проведення у ньому огляду чи обшуку [9, с.183].

В.Т. Маляренко під поняттям «житло» в кримінально-процесуальному розумінні пропонує розглядати: 1) особистий будинок зі всіма приміщеннями, які призначені для постійного чи тимчасового проживання в них, а також ті приміщення, які хоча й не призначені для постійного чи тимчасового проживання в них, але є складовою будинку; 2) будь-яке житлове приміщення, незалежно від форми власності, яке належить до житлового фонду і використовується для постійного або тимчасового проживання; 3) будь-яке інше приміщення або забудова, які не належать до житлового фонду, але використовуються для тимчасового проживання. Тобто це можуть бути приватний будинок, квартира в будинку будь-якої форми власності, окрема кімната в квартирі, дача, садовий будиночок, кімната в гуртожитку, номер у готелі, лікарняні та санаторні палати, кімнати баз відпочинку, туристичні палатки тощо. В окремих випадках, наприклад при тривалому перебуванні, тимчасовим житлом можуть бути визнані купе поїздів та каюти кораблів. Що стосується приміщень у місцях ув'язнення та в казармах військовослужбовців, то з урахуванням специфіки перебування в них контингенту визнати, що обмеження права на недоторканність житла і проникнення в них допускаються на тих же умовах, що і в житло, неможливо [10, с.6–7].

Ю.М. Жмур було запропоновано нову редакцію ст.162 КК України, де у примітці до статті наводиться визначення терміну «житло»: «житлом у статтях 36, 167, 185-187, 270-1 та 444 цього Кодексу необхідно визнавати будівлі, призначені для постійного та тимчасового проживання (квартири, кімнати в квартирах, чи одноквартирних житлових будинках), незалежно від правових підстав їх

надання, форми власності, спеціального призначення та від того, чи користується мешканець житлом одноосібно, чи це місце проживання декількох людей» [11, с.16].

На наш погляд, в якості житла розглядати слід розглядати будь-яке приміщення, призначене для постійного чи тимчасового проживання, в якому особа (особи) здійснюють життєво-важливі функції – відпочинок, спілкування, прийняття їжі тощо, під час яких особа може встановлювати особливий режим поведінки (обмеження перебування) для інших осіб. Схожий підхід був запропонований В.Ю. Малаховою, яка вказує, що під житлом у ст.139 КК РФ розуміється будь-яке приміщення, що знаходиться у власності чи іншому майновому праві, призначене для постійного чи тимчасового проживання або перебування громадян, в якому ними може здійснюватися комплекс життєво важливих функцій [12, с.18]. Однак, аналізуючи вказане визначення, слід зробити певне уточнення: для можливості порушення недоторканості житла, на наш погляд, не повинно мати значення кому саме належить приміщення, адже достатньо лише наявності у особи права на законне перебування в ньому. Так, наприклад, таким приміщенням, яке має ознаки житла, може виступати: номер у готелі, санаторії чи будинку відпочинку, кімната в гуртожитку, туристичний намет або купе поїзда чи каюта корабля тощо, у чому ми згодні з В.Т. Маляренком.

Терміни «володіння» чи «інше володіння», хоча й використано у ст.30 Конституції України, не зустрічаються у розглянутих міжнародних правових актах. Тлумачення терміну «інше володіння» було надано у листі Мін'юсту України від 31.07.2013 р. № 423-0-2-13/11 «Щодо надання роз'яснення терміна «інше володіння особи», де вказано, що «під іншим володінням особи розуміються транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи» [13].

У теорії кримінального права визначення терміну «інше володіння» здійснено більш детально.

Так, М.І. Хавронюк вказує, що цим терміном охоплюють будь-які об'єкти, щодо яких людина здійснює право володіння [9, с.182]. В.Т. Маляренком, під іншим володінням особи в кримінально-процесуальному розумінні розглядаються: 1) всі приміщення, крім житла, які належать особі; 2) всі речі, які належать особі і знаходяться в житлі чи поза житлом. Під іншим володінням особи потрібно розглядати і землю, і воду, і ліс та інші насадження, худобу, птицю, транспортні засоби та будь-яке інше майно, яке належить особі [10, с.7].

На думку Ю.М. Жмур, інше володіння – це вся майнова власність, яка належить особі на праві власності, усе, окрім того, що є житлом [11, с.16]. П.І. Салій, пропонуючи нову редакцію ст.162 КК України, зазначає, що поняття «житло», «житловий будинок», «садиба», «квартира» визначені в статтях 282, 378, 381 Цивільного кодексу України (п.1 Примітки) та пропонує закріпити у примітці до цієї статті визначення терміну «інше володіння»: «Іншим володінням особи слід вважати приміщення, призначені для постійного або тимчасового проживання людей: дача, кімната в готелі, садовий будинок, транспортний засіб, придатний для проживання в ньому протягом певного часу, офісні приміщення для службової діяльності, всі господарсько-побутові та виробничі приміщення, всі майнові об'єкти, які входять або не входять в один комплекс з житлом особи, але знаходяться в постійному чи тимчасовому правовому зв'язку з цією особою (п.2 Примітки) [14, с.126].

На наш погляд, зважаючи на положення, вказані у листі Мін'юсту України від 31.07.2013 р. № 423-0-2-13/11 та вказані наукові позиції, під «іншим володінням» пропонується розуміти транспортні засоби, земельні ділянки, гаражі, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи, щодо яких встановлено особливий режим поведінки для

інших осіб. При цьому обмеження, що стосуються поведінки осіб, повинні бути очевидними для оточуючих: присутні механізми запирання, наявні засоби сигналізації тощо.

У контексті вказаної позиції слід вказати й на певні обмеження, що стосуються поширення права особи на недоторканість житла чи іншого володіння: спірним, на наш погляд, є визнання предметом недоторканості житла (ст.162 КК України) транспортного засобу, що залишається без нагляду власника, земельної ділянки за відсутності на ній огорожі, попереджувальних, межових чи інших розділових знаків тощо. Адже, спираючись на принцип суб'єктивного ставлення вину, слід враховувати, що притягнення до кримінальної відповідальності за порушення недоторканості житла можливо лише в випадках, коли винний усвідомлює суспільну небезпечність діяння – для нього є очевидним, що вчиняючи певну дію (в контексті складу – проникнення), він втручається у сферу приватного – порушує встановлені носієм права обмеження.

Формулюючи висновки до проведеного дослідження, слід вказати, що право на недоторканість житла нерозривно пов'язане за правом на недоторканість приватного життя, що повинно знаходити своє відображення при визначенні предмета злочину. На наш погляд, при формулюванні термінів «житло» та «інше володіння», слід враховувати встановлені потерпілим режими та обмеження, що стосуються вказаних предметів. Разом із цим, указані пропозиції та судження мають дискусійний характер та можуть бути підґрунтям для подальшого наукового пошуку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Таций В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве : монография / В. Я. Таций. – Харьков : Выща шк., 1988. – 198 с.
2. Загальна декларація прав людини : від 10.12.1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015/print1360158881064154.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004/print1451844378670665.
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043/print1360158881064154.
5. Серьогін В. Зміст і обсяг права на недоторканність приватного життя (прайвесі) / В. Серьогін // Вісник Акад. правових наук України. – 2010. – № 4. – С. 88–97.
6. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» : від 06.11.2009 р., № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09/print1451757245215126>.
7. Коваленко О. Співвідношення норм житлового та кримінального права в судовій практиці: окремі питання / О. Коваленко // Право України. – 2000. – № 7. – С. 91–93.
8. Мичурин Е. А. Договоры с жильем: анализ возникающих проблем и пути их разрешения / Мичурин Е. А. – Харьков : Харьков юридический, 2001. – 155 с.
9. Рабінович П. М. Права людини і громадянина : навчальний посібник / М. П. Рабінович, М. І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2004 – 464 с.
10. Маляренко В. Т. Про недоторканність житла та іншого володіння особи як засаду кримінального судочинства / В. Т. Маляренко // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 9. – С. 2–13.
11. Жмур Ю.М. Кримінально-правовий захист недоторканності житла в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Ю. М. Жмур ; Класичний приватний ун-т. – Запоріжжя, 2012. – 20 с.
12. Малахова В. Ю. Уголовно-правовая охрана неприкосновенности жилища в Российской Федерации : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В. Ю. Малахова ; Московск. акад. МВД России. – М., 2001. – 24 с.

13. Лист Мін'юсту України «Щодо надання роз'яснення терміна «інше володіння особи»: від 31.07.2013 р., № 423-0-2-13/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v423-323-](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v423-323-13/print1451844378670665)

[13/print1451844378670665](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v423-323-13/print1451844378670665).

14. Салій П. І. Питання конструкції ст.162 Кримінального кодексу України «Порушення недоторканності житла» / П. І. Салій // Юридична наука. – 2014. – № 6. – С. 120–128.

Морквін Д. А. Житло та інше володіння як предмет злочину при порушенні недоторканності житла / Д. А. Морквін // Форум права. – 2015. – № 5. – С. 148–153 [Електронний Ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/fp_index.htm_2015_5_27.pdf

Розглядаються питання правового забезпечення захисту недоторканності житла національним законодавством, наводяться наукові погляди щодо визначення предмету порушення недоторканності житла (ст.162 КК України). Зроблено висновок, що право на недоторканість житла нерозривно пов'язане за правом на недоторканість приватного життя, що повинно знаходити своє відображення при визначенні обсягу та змісту предмета злочину.

Морквин Д.А. Жилище и другое владение как предмет преступления при нарушении неприкосновенности жилища

Рассматриваются вопросы правового обеспечения защиты неприкосновенности жилища национальным законодательством, приводятся научные взгляды к определению предмета нарушения неприкосновенности жилища (ст.162 УК Украины). Сделан вывод, что право на неприкосновенность жилища неразрывно связано с правом на неприкосновенность частной жизни, что должно находить свое отражение при определении объема и содержания предмета преступления.

Morkvin D.A. Housing and Other Property as a Subject at the Crimes of Trespassing

The issues of legal protection of privacy of the home national legislation held scientific views to the definition of the subject of trespassing (Article 162 of the Criminal Code of Ukraine). It is concluded that the right to inviolability of the home are inextricably linked to the right to privacy that should be reflected when determining the scope and content of the subject of crime.